

MIHAI SPARIOSU: MIMESIS V SOUČASNÉ TRADICI: INTERDISCIPLINÁRNÍ PŘÍSTUP

Jiří KAIPR

Student Katedry Antropologie ZČU

Termínu "mimesis" se všeobecně užívá buďto k popisu vztahu mezi uměním a přírodou (současněji - realitou) či k popsání vztahů vládnoucích ve vytváření umění samotného. Mimesis jako imitace přírody je chápána dvěma způsoby: imitace přírody jako objektu či fenoménu (neo-klasicky) a imitace přírody jako procesu (romantismus). Ať tak či onak, předpoklad, že umění imituje přírodu, ve svém důsledku vždy znamenalo, že literatura napodobovala jiné způsoby diskurzu - jako je filosofie, etika, psychologie či lingvistika.

I když Spariosu nezmenšuje historický význam těchto distinkcí, chce v tomto úvodu navrhnout funkcionální distinkci mezi neimitativní - předplatonickou a imitativní - platonickou mimesis.

Před 4 st. př. Kristem se slovo mimesis vyskytuje pouze velmi zřídka ve spojení s uměním, natož s filosofií. Idea umění (v moderním slova smyslu) jakožto mimesis dozajista nebyla, do doby Platona a jeho žáka, povýšena na úroveň teoretického principu.

Podle Hermanna Kollera, mělo mimeisthai původní pythagoreánský smysl představení či formy vyjádření a bylo striktně asociováno s tancem a hudbou. Později bylo pouze interpretováno Platonem jako imitace a bylo nesprávně aplikováno na poesii, malbu a filosofii. Tudíž původní význam mimesis mohl být blízko tomu, čemu Heidegger a Fink říkají "extatická hra(představení) světa", což je opakem imitace a každá diskuse o mimesis by měla zahrnovat diskusi o konceptu hry v naší kultuře.

Historická debata o původním významu mimesis odráží větší rozštěpení Západní kultury: mezi subjekt a objekt, tělo a duši, ducha a hmotu. Ale všechny tyto dichotomie mohou být nazírány jako dvě strany jedné mince: můžeme je stopovat zpět až k silové-podstatě ležící u základů Západní civilizace.

Na straně jedné je mimesis v rituálu a mýtu, jako neimitativní, extatický či "dionýsský" pohyb Bytí a na straně druhé, je mimesis platonická, jako imitativní nedokonalý či vybledlý obraz již nepřístupného či nepřesně representovaného Bytí. Jinými slovy, síla se nejdříve představuje jako spontánní, volný či "přírodní" pohyb(hra-představení) a poté jako Příčina a Ideální forma, nekonečně odstraněná a nepřístupná, ale stále převoditelná či reprezentovatelná jako nedokonalá kopie. Tato změna se v Západní kultuře objevuje jako přechod od mýtu a poezie k vědě a filosofii jako k hlavním formám autority, která již není založena na ryzí fyzické síle, ale na "vědění" a "pravdě". V Platonovi a Aristotelovi se hra(představení) a imitace nerozlučně propojují.

Platon podřizuje hru (představení) Příčinně a Bytí jako Věčnému Řádu, to znamená, že hru mění v "dobrou" a "špatnou" imitaci. Platonova kritika poesie je univerzálním historickým rozhodnutím, protože na dlouhou dobu předurčuje pozici metafyziky umění a hry - výsledkem této kritiky je krása, která by měla být podřízena pravdě a měla by se stát smyslovým obrazem čisté, ne-senzuální myšlenky. Platon ukazuje básníka, stejně tak i sofistu, jako vědoucího všechno a nic. Což znamená, že mají nejednoznačnou, tudíž i pochybnou roli v dobře řízeném státu, kde každý občan má a zná své místo. V Platonovi se hra (představení) stává dobrou mimesí a dobrá mimese se stává hrou a tyto dva koncepty zůstanou nerozdělitelně propojeny na příštích dva tisíce let.

Dnes se všeobecně přijímá, že Aristoteles usiloval o obnovení epistemologické prestiže poesie. Chtěl ji postavit alespoň na stejnou úroveň jako filosofii.

Aristoteles dělí umění na "imitativní" (či "krásné umění") na straně jedné a na "užitečné" a "hloubavé" na straně druhé.

Spriosu navrhuje interpretaci alternativní vůči neo-Aristotelskému pohledu na dílo "Poetika". Dle něj byla pro Aristotela, stejně jako pro Platona, poesie techné "imitující" ostatní technai a proto jim byla podřízená.

Aristoteles užívá ve svém filosofickém systému termínu mimesis alespoň dvěma způsoby: na straně jedné tohoto termínu užívá pro užitečná umění, které vidí z části jako přírodu "imitující" a z části jako přírodu doplňující; na straně druhé tohoto termínu užívá k rozlišení mezi "krásným-imitativním" uměním a uměním "užitečným".

Specifický rozdíl mezi poesí a ostatními technai je mimese samotná a v kontextu "Poetiky" je tento termín nejlépe přeložitelný jako simulace. Básníci simulují ostatní technai a úspěch jejich počinu nezáleží na tom, jak jsou "pravdomluvní", ale na tom, jak obratně jsou schopni sestavit své zdání pravdy. Poesie neříká pravdu, pouze promlouvá jako pravda. Jedním z kritérií posuzování poesie je věrohodnost, ale ne pravdivost.

Aristoteles rozlišuje mezi mimesí poznávací-naučnou, vyhrazenou pro umění užitečná a pro vytváření znalostí, a mimesí rozpoznávací či estetickou. Ke každé z nich přiřazuje náležité potěšení.

Potěšení poznávací vychází z poučení se o předloze. Potěšení estetické vychází z předchozí znalosti předlohy.

Závěrem této části je, že pro Aristotela i Platona není krásné umění "vytvářením", ale "imitací", není "pravou znalostí", ale její pouhou simulací.

V současnosti se mimesis opět dostává do popředí a je stále velmi ovlivňována dvojitou problematikou představenou v Platonovi a Aristotelovi. Jenže v dnešní době se spontánní mimesis, kterou "otcové" filosofie potlačovali jako špatnou, stává privilegovanou oproti imitativní mimesis. Současná problematika mimesis může být nahlížena skrze pět úzce provázaných aspektů. Všechny je možné zpětně vystopovat až do antiky a jsou to: 1) onto-epistemologický, 2) bio-antropologický, 3) psychologický, 4) lingvistický, 5) literární.

Onto-epistemologická problematika mimesis se v současné teorii objevuje v podobě starého sporu mezi realismem a nominalismem a úzce souvisí s problematikou představy, reprezentace a pravdy. V naší době je pravda pojímána buď v Platonické formě shody mezi modelem a jeho kopií, nebo v Heideggerovské podobě vyjevení-odhalení.

První pojetí předpokládá vztah či podobnost mezi Bytím a vzezřením-zjevem. V tomto kontextu lze mimesis přeložit jako "imitace" či "representace": dobrá kopie imituje či reprezentuje svůj model. Druhé pojetí již sice není řádně imitativní, ale je stále mimetické v tom smyslu, že předpokládá pravdu, jako něco co se objevuje či vynořuje. V tomto kontextu může být mimesis přeložena jako "prezentace" či "zpřítomňování" a je ekvivalentní k dionýsské nebo "přírodní" hře. I když je Heideggeriánská pravda opakem k re-prezentaci či imitaci, stále se ukazuje jako obraz či vize, která je bezprostřední prezentací a je blíže související s Bytím jako věčnou hrou přítomnosti a nepřítomnosti.

Mimesis je skrze tyto dva koncepty spojena s produkcí i reprodukcí, s kreací i imitací, s vyjádřením i odrazem, s pravdou i fikcí a s realitou i imaginací.

Ačkoliv dobrá i špatná imitace vycházejí z Platonické mimesis, dobrá upevňuje Bytí a Pravdu a znamená věčnou presenci bez absence, zatímco špatná ruší Bytí a Pravdu a znamená věčnou absenci bez presence. V termínech Spariosovy teze, že mimesis a hra jsou obojí instrumenty silového-principu v Západní kultuře, výše naznačené schéma popisuje vnitřní pohyb filosofie a vědy, jenž vidí obrat ve své dialektice Mýtu a Příčiny, nebo "návrat" ke hře jako k autoritě či prostředku k upevnění Západní-silové konfigurace. V tomto kontextu mimesis také obrací svůj účel: již není nadále nástrojem podřízení dionýsské hry vědomostem a pravdě, ale naopak je nástrojem podřízení vědomostí a pravdy dionýsské hře. Což tedy znamená, že zatímco v Antice se poesie stává filosofií a vědou, v naší době se filosofie a věda opět stávají poesií.

Bio-antropologická problematika mimesis je úzce spjata a v jistém smyslu determinována onto-epistemologickou. I bio-antropologická problematika v sobě odráží Platonickou dobrou a špatnou mimesis. Bio-antropologická dobrá mimesis může být přeložena jako "asimilace" či dobrá "simulace" a zahrnuje mimikry v biologickém slova smyslu (chameleon, některé druhy ryb a hmyzu) a rituál. Rituál může být vysvětlen jako analogie k mimikrám - jako adaptivní či asimilační chování směřované k objektu nebo Jinakosti. Bio-antropologická špatná mimesis může být přeložena jako "přisvojení" a "hrabivost" a znamená agresivní chování směřované k objektu či Jinakosti.

Psychologická problematika mimesis je úzce spjata s předchozími dvěma problematikami a také z nich vychází. Nejlépe může být studována v pracích Freuda a jeho následovníků. To vše podél stejných Platonových linií dobré a špatné mimesis. Na straně jedné je mimesis v psychoanalýze spojena s mimikrami v jejich dobrém bio-antropologickém aspektu a může být přeložena jako "adaptace", "asimilace", či "identifikace" a zahrnuje katarzi a princip potěšení. Na straně druhé je mimesis spojena se špatnými mimikrami a může být přeložena jako "ne-adaptace", "ne-asimilace", či "ne-identifikace", a proto zahrnuje opakované nutkání a přání smrti.

Lingvistická problematika mimesis se v moderní době objevuje ve spojení s epistemologickým statusem jazyku jako znaku. Tímto tématem se zabýval už Platon a současná věda o znacích zvaná "sémiotika" se tyto problémy pokouší obcházet postulováním

duálního vztahu označovaného a označujícího v jazyku samotném. Ale i ve velmi sofistikovaných semiotických systémech je zachována dichotomie subjektu a objektu, proto jsme stále konfrontováni s originální mimetickou otázkou nominalismus vs. realismus.

V současné literární teorii si mimesis zachovala takřka neporušenou Platonovu podobu a může být přeložena jako "imitace" či "reprezentace" na straně jedné a jako "presentace", na straně druhé. Ve stručnosti řečeno zde Spariosu ukazuje, že člověk nemůže žádné literární dílo stvořit nemimeticky. Ani Bůh nevytvořil svět z "ničeho", ale stvořil ho dle obrazu svého.

V závěru Spariosu ukazuje, že literární mimesis je v principu stejná jako např. mimesis vědy. Proto by se na literaturu nemělo nadále pohlížet jako na realitu imitující či reflektující. Literatura, stejně jako všechny ostatní diskurzy, se aktivně podílí na konstruování či interpretování této reality.